

Svin på olden. Tegning af Niels Skovgaard i Axel Olrik: Danske Sagn og Eventyr, 1928.

(60) 934 780 (1928); (61) 958 1928–29,199; 297c 64; 760 61,268; 941 63, 941f 142f; 865 145; 549 69; (62) 865 78f; 760 164; (63) 880 1810,80; (64) 1004 1632,92; 43 1,1780,40; (65) 677 1757,658; (66) 929 1757,140; (67) 450 234; (68) 792 2,1792,258; (69) 611 1,1819,99; (70) 514 1852,16; (71) 634 12246; (72) 312 79; 175 47,1962,521; (73) 631 15/10 1952; 64 31/3 1957; 959 19/9 1952; 276 15/3 1953; 548 14/10 1954; (74) 725 15/5 1953,26/2 1943.

OLDENSVIN;

ANDEN ANVENDELSE AF FRUGTERNE

Bøgen sætter rigelig frugt »olden« hvert tredje år (1648; 1), men efter »almindelig udbredt mening« indtræffer oldenår hvert 5.–7. år (2), da »skal skoven forny sig« (Himmerland; 3). Som særlig rige oldenår nævnes bl.a. 1804, 1869, 1909, 1915, 1918 og 1933 (4), sml. eg bd. 1. I oldenåret 1915 blev frugtsætningen i vore bøgeskove anslået til ca. 650.000 tdr. (5), 1918 faldt ca. 36.000 tons bog (6); i normale oldenår drejer det sig om ca. 15.000 t (7), sml. eg bd. 1. Efter stormvejr blev bog til udsæd fejlet sammen under de mest rigtbærende træer (Fyn; 8).

»Frugten ... er mere svinene til føde og fedme end menneskene til nogen spise og mad« (1648; 1). Sammen med egenes agern bidrog bog til at føde svinene »på olden«. Men i bøgeskovene blev frugterne undertiden også samlet til foder for svin og høns (9), de gav et fastere flæsk end agern og blev i NSlesvig forsøgt som kvægfoder (1873; 10). Efter at professor C. V. Prytz, Landbohøjskolen, 1915 havde anbefalet olden til svinefoder, blev i Vejle bys skove samlet 200 skæpper (5). Endnu 1885–1902 drev man svin på olden i bøgeskove, ligeså i 1916, og 1915 foretog Landbohøjskolen fodringsforsøg med svin (11). 1917 anbefales bog i blødfoder til fjerkræ (12); året efter blev i Himmerland samlet bog til hønse- og duefoder (3), og Dansk Skovforening udskrev en konkurrence om at fremstille en maskine til at rense og sortere sammenfejete bølgeolden. 1924 anbefales at holde kalkuner på skov, »i gode oldenår opfedes for adskillige millioner kroner i de danske bøgeskove« (13). Sml. eg bd. 1. – Oldensvinene gjorde mere nytte end skade. Mange frugter blev trådt ned i spiredybe eller dækket med oprodet jord; efter gode oldenår kom stor fremvækst, og sådanne bevoksninger kaldes »svineforyngelser«. De fleste af vore 150–200 bølgebestande fremkom på den måde, især i herregårdsskovene. Efter 1. verdenskrig genindførtes nogle få svineforyngelser, helt frem mod nutiden er det forsøgt (14). Sml. eg bd. 1.

I slutningen af 1700-t nævnes, at der presses lampeolie af bog (15), 1808 og 1820 foreslås at indsamle og presse bog til en lampe- og madolie, som er bedre end rapsolie, de ringere olie kvaliteter kunne anvendes til sæbe, presseresterne som kaffeerstatning, svine- og kvægfoder (16). Af den mængde bog, som normalt falder i skovene, kunne samles ca. 10.000 tons og deraf presses en spiseolie (1940; 7). Under 2. verdenskrig blev samlet en del olden til fremstilling af madolie (17).

Bogkærner blev benyttet som mandler (Sønderjylland o. 1890; 18) og ret almindelig 1943–45 som mandel- og marcipanerstatning, olien brugt i fabrikationen af chokolade og mandelolie m.m. (19).

Skallerne anbefales 1820 som brændsel, de indeholder garvestof og asken er rig på kali (20), et mel af bog kan bruges til stivelse, pudder og brændevin (21).

LITTERATUR: (1) 697 55; (2) 949 105; 510 1,363; 278 5,1932,181; (3) 634 19701; (4) 522b 21; 836 26, 1940,118; (5) 991 34,1915,379f,518; (6) 921 30, 1918, 107f; (7) 836 26,1940,118,121–23; (8) 278 5,1932,

181; (9) 194 3,1790, 398 1806,850; 634 16683/17 (Slesv. o. 1900); (10) 512 6,1873,520 jf. 460; (11) 921 26,1914,129-36 og 28,1916,120f,129; (12) 916 1917,494; (13) 261 6,1924,12f; (14) 172 1,1961,17f; (15) 194 3,1790,195; 792 4,1794,84; (16) 245 11, 1898,123f; 189 4,1820,342f; 921 30,1915,45f jf. 916 2,1833,143f («i krigens tid»); (17) 175 1940, 414ff; 551 3/11 1944; (18) 634 15446 (Branderup s.); (19) 725 31/10 1944; 599b 1,152; 872 nr. 4, 1958; (20) 189 4,342f; (21) 398 1806,850 og 1821,966.

BØRNELEG

Børn spiser bogkærnerne som »grisenødder« (VLolland) og de først udsprungne blade; »har du smagt unge bøgeblade? Smagen minder flygtigt om stegt høne« Martin A. Hansen (1). På Fyn har børn leget trille med afsavet skive bøggestamme (2). Et langt stykke trøsket ved tændes i den ene ende og ryges af drenge som »cigar« (ØLolland).

At slå et frisk bøgeblad lagt over knyttet hånd itu kaldes at *slå skrald*, *skovskrald*; eller bladet holdes med begge hænder for munden og blæses i stykker af et kraftigt pust. Hvis bladet anbringes, så dets øverste kant bøjer lidt frem mod overlæben, og luften hurtigt presses ud over

kanten, høres en hylende eller brægende lyd, der kan varieres til »melodier« (3); jægere bruger samme metode, når de *blader* for råvildt, men vælger oftest et græsblad (bd. 1) (4).

Pigebørn broderer med kulørte sting deres navn på et bøgeblad – kan de finde rødbyggen, er det allerfinest; bladet foræres en veninde, der hæfter gaven i sin poesibog og skriver et lille vers på samme side (Sjælland; 5). Bladkødet pilles af og ribberne er »fiskeben« (6).

LITTERATUR: (1) 333b 89; (2) 760 378; (3) 488/ 675f; (4) 629 10,191; (5) 107 1946; (6) 99b 36.

LÆGEMIDLER

»Dersom der er nogle, som enten for lysts skyld eller også af hungers nød tvunget æder af samme bog [frugterne], de tage sig vel i vare, at de ikke får en stor hovedvé deraf og især dersom de ikke først skærer eller aftager den yderste smalle og spidse ende, før de æder samme« (1648; 1). Dette siger man på Falster også i 1800-t (2). Eller man får hoste af at spise for mange bog (Svendborg o. 1875; 3).

Bøgeblade tygges for dårlig ånde; kogt bøg og

I gode oldenår dækkes skovbunden af et tykt lag af bøgens skåle. (ES).

vejbredsaft gives for sår i munden (begyndelsen af 1400-t; 4). Kløende hudpartier bades med lud af bøgeaske (o. 1450; 5).

Skab og kløe på hænder og fødder bades med det vand, der samler sig i huller ved træets rod, eller man kan bruge saften, som flyder ud af vådt, antændt bøgeved (1648; 1). Eksem på hænderne bades med vandudtræk af bøgeaske blandet med dekokt af bynkerødder (1700-t; 6). Asken indtages mod feber (begyndelsen af 1700-t; 7), i varmt vand til badning af sprukne hænder og fødder (7), en klog mand brugte asken som særlægemiddel (Fyn 1872; 8); til omslag for gigt (9).

Spiser man det først sete udsprungne bøgeblad, fik man ingen febersygdomme (NLangeland o. 1900; 10). – På stammen kan findes nogle små udvækster (*bøgebylder*); båret i lomme, i en klud på brystet eller snor om halsen værner de mod bylder eller får dem til at forsvinde (11).

Køer pådrager sig blodpis af at æde unge bøgeskud (12). – Som salve på husdyrs skab og udslæt bruges i Jylland en skarp lud af bøgeaske tilsat rugmel, fedt og tjære (13). Stærk lud af

asken anvendes til vask af kvægets skab (14); spåner og gåsefedt gives køer mod forstoppelse (15).

Søde agern (bog) nævnes blandt midler for hestens utrivelighed, bøgeaske til omslag på forvridninger og fibel, blandet med sevenbom og kogt i ølbærme til badning for skab (16).

Asken indgives for svins opkastning; en lud af asken blandet med sildelage og tjære eller asken og kalk tjener til salve for skab hos får; asken med pulveriserede laurbær gives for gåsedød (1600-t; 17).

LITTERATUR: (1) 697 55; (2) 308b 164; (3) 463h 52; (4) 15 29f; (5) 348b 47; (6) 488 o 131 (1736); 278 2,1929,87; (7) 488 o 73f, 180; (8) 519 64; (9) 186 11; (10) 634 12680; (11) 488 9,1888,65; 488i 4,588; 783b (Slesv., Fyn); 107 1949 (VLøll.); (12) 83 172; (13) 194 4,1794,227f; (14) 83 200; (15) 83 167; (16) 83 43,78,99,125; (17) 83 302,290,325.

LØVSPRING, MAJNING O.A. DEKORATION

10. maj regnes for bøgens »officielle« udspringsdato (1). De første bøger, som springer ud, plejer at være Munkebjergs ved Vejle og her atter et

Munkebjerg ved Vejle fjord er det sted, hvor bøgen almindeligvis springer først ud. Træsnit af Hans Fischer i *M. Galschiøt: Danmark, I*, 1887. Overfor: Nyudsprungne bøgeregne. (HV).

ca. 150-årigt træ på nordvendt skrænt ned mod fjorden (tidligste dato 6/4 1915); på Sjælland *Vindelbrobøgen* (s. 36 nr. 215). Man har plukket fuldt udsprungne bøgeregne 31/3 (2. påskedag) 1902 (2). Ved København var 16. maj den gennemsnitlige løvspringsdato gennem femten år (3). Årene 1750–1817 blev datoen skåret i barken på stor gammel bøg i Augustenborg (med tidligste løvspring på Als), senere noteret til 1847; tidligst 12/4 1815, senest 9/4 1808 (4). Sml. *Datobøgen* ved Krogerup (s. 27 nr. 13), *Præstens Bøg* (s. 34 nr. 179) og *Madam Gaarmanns Bøg* (s. 33 nr. 152).

Pinselørdag eller pinsedag går ungdommen i skoven og henter nyløvede bøgeregne til at *maje*, pynte med, i stuerne til højtiden; de stikkes i loftbjælkens sprækker, over døre, vinduer og hylder, ja endog tagskægget og bilæggerovnen bliver smykket med grønt (5). De fleste landsbykirker er til pinsen og trinitatis pyntet med bøgeløv (6); det skal symbolisere det åndelige livs genopvågnen (7). I ældre tid majede disciplene deres latinske 1. maj (8).

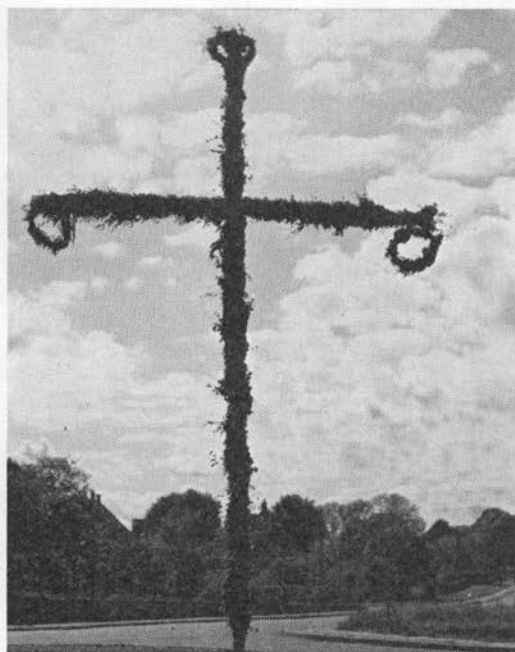
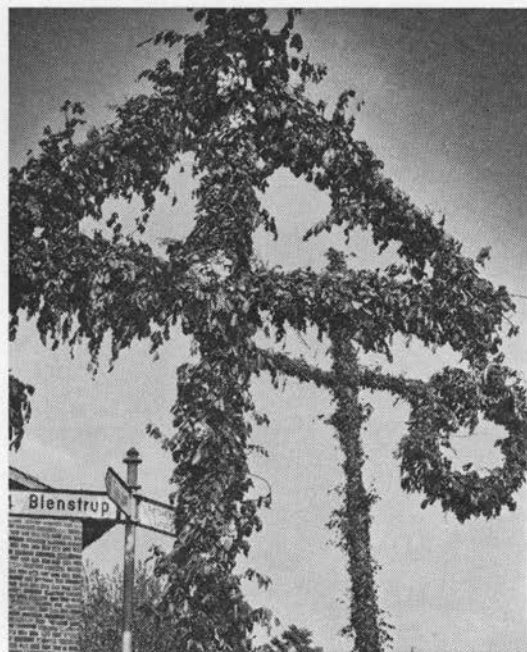
Før kalenderreformen 1700, da 10 dage faldt ud af tidsregningen, kunne også Valborgdag 1/5 de fleste år fejres med nyløvede bøgekviste. På

Sjælland henter ungdommen dem oftest hjem til Store Bededag, Kristi himmelfartsdag og pinsedag; hvis man ikke *majede* hus og gård, kom fuglen »hærpoppen« (Upupa epops) (9), Kristi himmelfarts aften skal man »maje sin rede«, ellers gør gøgen sit skarn i sengen (SSjælland; 10). – St. Hans dag lægges kranse af bøgeløv og blomster om kvægets hals og horn (11), sml. s. 23.

En nyløvet bøg taget (evt. stjålet) fra skoven bliver til Valborg aften, majdagsaften eller pinsedag anbragt i eller ved landsbyen, undertiden på en høj; man danser omkring *majbøgen*, flettede kranse anbringes i kronen – er der ikke grene nok forneden, borer man huller og slår knager i til kransene. Majbøgen bliver stående til høbjærgningen, dvs. ca. 3 uger. Når man red »sommer i by« og omkring træet, lød majvisen – bl.a. (Jylland; 12):

Ja, vi haver os en majbøg sat, • og den satte vi en pinsenat, • og den satte vi med god forlov, • for den var groet i vor husbonds skov. • – – – Vor majbøg haver vi opsat, • og den satte vi en pinsenat, • og den satte vi så fast i jord, • at den skal stå i fjorten år.

Sml. birk bd. 1.

I egnen omkring Rold Skov har skikken at rejse pinsetræer overlevet. Her pinsetræer i St. Brøndum og Siem fotograferet i 1967. (ES).

Aftenen før Valborgs aften 30/4 rejser byens ungdom på en åben og helst central plads en gran eller stang smykket med ulige store kranser af frisk bøgéløv, således at de mindste kranser hænger øverst på *majtræet*. Om natten holder man vagt, thi nabobyens ungdom pønser på at stjæle træet, og det er en stor skam at miste det (nordlige Himmerland o. 1780; 13).

Majfesten holdes om majstangen med fastgjorte bøgegrene; når karlene rider »sommer i by«, er

Træsnit fra skillingstryk 1775 viser et optog, der bærer på nyudsprungne bøgegrene. Det kgl. Bibliotek.

de gerne pyntet med bøgéløv, blomster og kulørte bånd, ligeledes de vogne, der kører til skovs. Selve majtræet er ofte en bøg hentet fra skoven og plantet midt i landsbyen (Nordby Samsø; 12). Til majdagsfesten henter karlene et majtræ, en ung risbøg, og stiller den midt i byen (Rønnebæk ved Næstved o. 1780); natten eller morgenen før majdag stikker to »herolder« en nyløvet bøgekvist op i taget over hver port – det er tegnet til, at karlene nu kommer ridende med kranser af bøgéløv om halsen (Snesere 1836, Fanefjord Møn o. 1800; 14). Fra et træ på Kransebøgs Holm i Saltofte, Stenlille sogn, har man vel hentet løv til kransene på majstangen (slutningen af 1600-t) (14b). Herremanden gav i Rold skov den årlige majbøg. Eller karlene købte en høj rank bøg med smuk krone, gravede træet op og rejste det om natten uset ved huset, hvor gildet skulle stå (Andst; 15). Majtræet var en levende bøg i bl.a. Als Øjylland, Ravnkilde, Farstrup, Astrup, Hvirring (16), i Bregnerød by (fredet 1926) (17); en vældig bøg skal have stået, hvor Strynø majtræ rejstes (18). – K. L. Kristensen, Sommer i By (18a).

Til gildet og dansen 2. pinsedag blev en ung slank bøg – *pinsemaj* – gravet op og stillet på torvet, pyntet med grønne kranser og kulørte bånd (Jylland; 19).

Pinsedag sejlede fiskerbørn fra Kalundborg over fjorden til Asnæsskoven for at plukke bøgeregne, under hjemturen var de anbragt i mastetoppen (20). Når man kørte fra marked i Køge, skulle man have bøgeregne fra den nyudsprungne skov med hjem (Strøbø Stevns; 21). Først i maj foretog medlemmer af Radfahrværene en udflugt med friske bøgerviste (*maibusch*) på cyklerne (Slesvig 1900; 22). De første bøgeregne fra skoven kaldes *dippedeje* (Sønderjylland; 23). Når ungdommen forlod skoven, satte pigerne gerne en bøgervist i håret, »det betød ungdom« (NFalster o. 1900; 22). – Fredag eftermiddag før pinse fik skolebørnene fri for i skoven at hente nyløvede kviste til at pynte skolen og kirken med (Dybbøl o. 1875; 22).

»Unge folk ganger til skov og hugger maj og sætter den for døre, prydet med blomster« (1491; 24). Skikken at pynte hjemmene med bøgens nye løv stammer i de fleste jyske egne fra tiden efter århundredskiftet (25). De nyløvede kviste anvendt som stuepynt hed *buskemaj* (Sønderjylland; 26). Stuerne blev til St. Hans aften smykket med bøgeregne (Nr. Alslev; 27), på NLangeland o. 1900 til alle festlige lejligheder (28). Kirken bliver til både bryllupper og begravelser dekoreret med bøgeregne og røde tulipaner, ligeså ved fester i forsamlings-

huse og hjem (SVJylland o. 1955; 29). På Lolland holder foreninger *bøgefester* i maj måned (30).

I 1800-t skete det ikke sjældent, at skovgæster fældede store bøgetræer og plyndrede dem for grønt. I Dyrehaven ved København kunne folk o. 1920 en enkelt søndag vandre bort med majgrønt repræsenterende kronen på 30 store træer; 60 svingende vognlæs blev kørt til salg ved et uddelingssted (31). På Odense lørdagstovr solgtes i 1800-t store mængder *bøgeblus* = nyløvede bøgerviste (32).

Spejder- o.a. ungdomsorganisationer har gennem adskillige år bragt årets først udsprungne bøgeregne til patienterne på hospitaler og til alderdomshjemmene. På initiativ af statsskovrider Jens Hvass blev siden 1953 til Norges frihedsdag 17. maj sendt buketter fra Rold skov til syge og gamle i Oslo o.a. norske byer, i 1960 således 6000, 1965 10.000, indtil 1968 ca. 80.000 (33). I forbindelse med Danmarks-ugen i New York 2.-9. maj 1965 lod Turistforeningen for Danmark sende 3000 buketter afskårne bøgeregne pr. fly til patienterne på mange hospitaler i New York. Ved samme lejlighed blev 4/5 i en park ved Rockefeller Plaza plantet et dansk bøgetræ med inskription til minde om Danmarks befrielse 20 år forinden (34).

Nordsjællandske bønder rider sommer i by. Træsnit af Knud Gamborg i Illustreret Tidende 30-6-1867.

